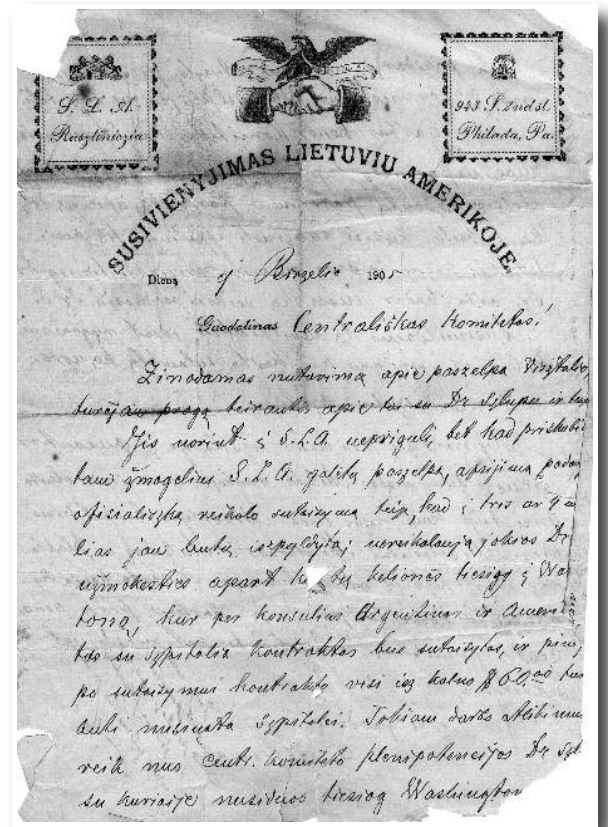

„Nebūk a-si-las – stok į S-L-A!“

Penktojo SLA seimo, vykusio 1897 m. spalio 19–20 dienomis Philadelphijoje, delegatai.

SLA „raszliniczios“ Philadelphijoje 1905 m. laiškas „Guodolinam Centrališkam komitetui“.

Duris atvėrė istorinė Susivienijimo lietuvių Amerikoje paroda

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Susivienijimas lietuvių Amerikoje (SLA, angl. Lithuanian Alliance of America) – JAV lietuvių visuomeninė kultūros organizacija, įsikūrusi New Yorko lopšyje, prestižiniame Manhattane. Susivienijimas įsteigtas 1886 m. dr. Jono Šliūpo ir jo bendražygių iniciatyva, kaip alternatyva Lietuvių katalikų susivienijimui Amerikoje. SLA nebuvo vienytytis – jame susibūrė tautinės, liberalios, socialistinės ir net pažangietiškos srovės. Raudonieji kelis kartus mėgino paimti į savo rankas Susivienijimo vadovybę, tačiau jiems nepavyko

Reorganizuotos lietuvių bendruomenės Centro valdybos pirmininkas, buvęs SLA daktaras kvotėjas Vytautas Dargis (1921–1998) buvo vienas iš spalvingųjų išeivių, kurie žodžių kišenėje niekada neiškodavo. Prisimenu savo tėvo, a. a. Edvardo Lapo, pasakojimus, kaip prieš karą Kauno sporto halėje Vytukas nuolat šūkaudavo, kurdavo įvairiausius lozungus, žodžiu, nenustygdavo vietoje. Likimas taip susiklostė, kad čia, Amerikoje, mūsų šeimos tapo kaimynais – Dargiai apsigyveno Westchester, o mes – Melrose Parke. Ir visuomeninėje veikloje, ir socialinėje aplinkoje keliai dažnai sueidavo. Prisimenu liežuvingąjį dr. Dargį, kaip anekdotų ir šūkių lobyną. Ir vis dėlto labiausiai atmintyje įstrigo jo sugalvotas lozungas apie SLA: „Nebūk a-si-las – stok į S-L-A!“ Nežinau, ar Dargis buvo demokratas (partijos simbolis – asilas), ar respublikonas (simbolis – dramblys), tačiau šis jo šūkis patriotiškai skamba net ir dabar, kai seniausia lietuviška organizacija švenčia 130 metų gyvavimo sukaktį.

Litwo, Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie

Neveltui SLA jubiliejinė paroda, atsidariusi š. m. liepos 15 d., pavadinta „Tėvynė/ Patria“. Seniesiems išeiviams šis vardas siejasi su organizacijos laikraščio pavadinimu, o daugumai mūsų, ko gero – su klasiko Adomo Mickevičiaus „Ponu Tadu“ (tai poemos pirmoji eilutė). Ne vienam lietuviui – nesvarbu, kur jis gimė ar gyvena – sąvoka „tėvynė“ yra brangi. Rūpi ji ir mano mielam bičiuliui, energingam SLA veikėjui, šios parodos kuratoriui Daniui Glinskiui (gim. 1957 m. Kaune).

Daniui, emigravai į JAV 1987 m. Iškart apsigyvenai New Yorke. Iš profesijos esi architektas, parengęs ne vieną Manhattano pastatų restauracijos projektą. Koks buvo jausmas peržengus senojo SLA slenkstį, juolab įilindus į jo pagrindžius? Reiktų pastebėti, kad ne vien organizacijos istorija įspūdinga, bet ir pastato adresas prestižinis, jokia kita išeivijos organizacija negalėtų tokiu pasigirti...

Viskas atsitiko labai netikėtai. Nors atvykau į New Yorką prieš trisdešimt metų, pirmą kartą apie SLA išgirdau tik po kokių penkiolikos metų, kai į mūsų renginį „Aušros Vartų“ bažnyčioje apsilankė tuometinis SLA prezidentas Saulius Kuprys, kuris papasakojo apie paslaptinę, kaip man atrodė, lietuvišką organizaciją, kuri net turi savo pastatą Manhattane. Tuo metu lietuviai jau buvo praradę „Kultūros židinį“ Brooklyne, o netrukus prarado ir „Aušros Vartų“ bažnyčią. Dar už kelių metų pirmą kartą teko surasti tą pastatą, nes jame pradėta rengti lietuviškus renginius. Kadangi jame tuo metu veikė net kelios lietuviškos įstaigos, viduje atrodė labai dulkėta, perkrauta įvairiausių baldų ir dėžių. Vėliau čia, pakvietus iš Lietuvos atvykusius dailininkus, kurie gyveno New Yorke, įrengta galerija. Įstaigos su-

37-ojo SLA seimo metu (1932 m. Philadelphijoje) Brooklyno dramos artistai atliko ištrauką iš operos „Faustas“. Iš k.: Pranas Stankūnas (Mefistofelis), Aldona Vasiliauskaitė (Morta), Violeta Tamkiūtė (Zibelis), Zosė Vitaitienė (Margarita), Jonas Byra (Faustas).

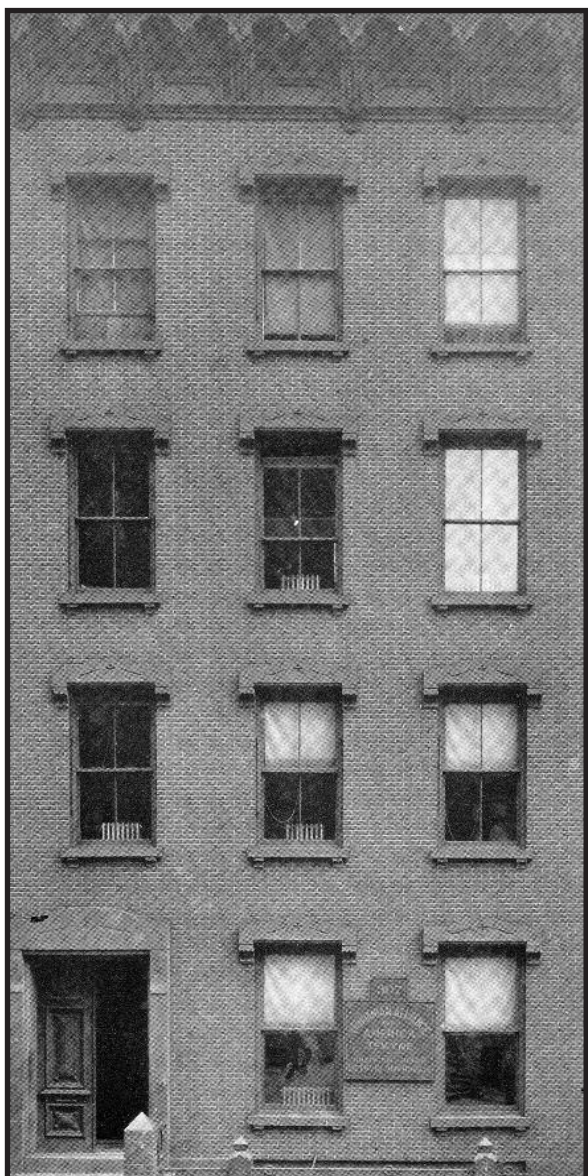
sikraustė į antrą aukštą, ištuštindamos pirmąjį aukštą. Kartą, vieno renginio metu, sutikau seną pažįstamą Joną Stundžią iš Bostono. Jis pirmą kartą nuvedė mane į rūšį, kuriame tuo metu darbuosiu. Rūšys buvo prikrautas dėžių su knygomis, dokumentais, o lentynos – pilnos senų laikraščių komplektų. Kaip įėjau, taip iki šiandien „neišeju“.

Pašalpinė draudimo firma SLA, atrodo, buvo gana turtinga ir galėjo pasirūpinti ne tik pastato restauravimu, bet ir organizacijos archyvo profesionaliu sutvarkymu. Juk New Yorke dirbo lietuviai bibliotekininkai, muziejininkai. Pagaliau ne taip toli ir ALKA Putname.

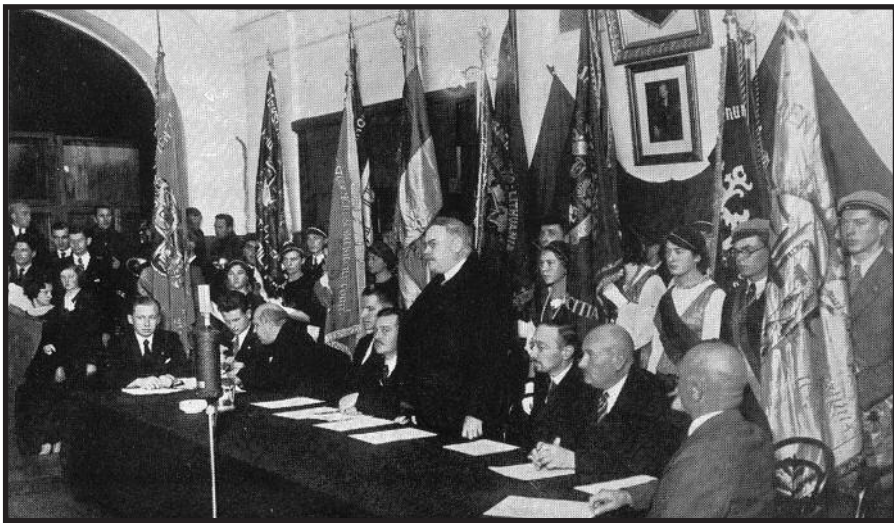
Rengdamas parodą norėjau atskleisti, kaip sunkiai SLA gimė angliakasių Pensilvanijoje, kokios kovos vyko jos viduje, kaip ji išaugo į didžiulę ir labai įtakingą organizaciją su milijonais investicijų ne tik Amerikoje bei Kanadoje, bet ir padariusią didelę įtaką Lietuvai. Bandžiau parodyti, kaip ir kodėl ji pradėjo tirpti ir vos nenumirė pasiekusi XXI amžių. Ta istorijos tėkmė puikiai atsispindi pastato fasade. Kai lygini pastatą, kada jį aplankė Jonas Basanavičius 1913 m., su nuotrauka prieš pat nuimant aliuminio dangą, supranti, kiek neturtingesnė SLA pasidarė per tuos metus. Šiuo metu ieškoma lėšų fasado restauracijai. O kalbant apie buvusius pinigus, – daug jų „ištirpino“ neseniai buvusi SLA taryba. Dėkojame Lietuvių Fondui ir Tautos fondui už pastarųjų metų paramą tiek archyvui, tiek fasado sutvarkymui.

Geriau vėliau nei?..

Tik 2016 m. spalį buvo susiprasta kviestis profesionalios pagalbos iš Lietuvos centrinio archyvo bei Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos – nepavėluota?

SLA pastato Manhattane slenkstį yra peržengę daug įžymių lietuvių, tarp jų – ir mūsų tautos patriarchas dr. Jonas Basanavičius.

Užsienio lietuvių akademinė studijų atidarymo iškilnėse Vytauto Didžiojo universitete Kaune buvo paminėtas ir SLA 50-mečio jubiliejus. Sėdi (iš d.): Antanas Kasakaitis, prof. Kazys Sleževičius, prof. Stasys Šalkauskis, kalba rektorius prof. Mykolas Romeris, Čikagoje leidžiamo „Draugo“ dienraščio sveikatos patarimų skyriaus redaktorius dr. Aleksandras M. Račkus, JAV lietuvis krepšininkas Pranas Lubinas, DULR pirmininkas Rapolas Skipitis ir kt.

Jubiliejinio SLA seimo metu buvo pasirašyta rezoliucija, smerkianti neteisėtą Vilniaus užgrobimą. Sėdi (iš k.): SLA garbės narys dr. Jonas Šliūpas, sekretorius dr. Matas J. Vinikas, prezidentas advokatas Fortunatas J. Bagočius, teisėjas William F. Laukaitis; stovi: izdo globėjas Stasys Mockus, viceprezidentas Jonas K. Mažukna, izdo globėja Efrogina Mikužiūtė, SLA veteranas Pijus W. Birštonas, išdininkas Kazimieras P. Gugis, „Tėvynės“ redaktorius Stasys Vitaitis, Vilniui vaduoti sąjungos atavovas Vincus Uždavinys.

Kai prieš dvejus metus „nėbegalėjau“ išeiti iš archyvo, supratau, kad reikia kvalifikuotos pagalbos iš Lietuvos. Vienintelis profesionalus archyvaras, atvykstantis kelis kartus per metus, buvo Jonas Stundžia. Vietiniai savanoriai New Yorke nesugebėjo profesionaliau sutvarkyti archyvo. Atvykstantys iš Lietuvos į ALKA ar į Balzeko lietuvių kultūros muziejų tik akimirkai užeidavo – „ekskursijai“ į SLA rūšį. Bandžiau tartis su Vytauto Didžiojo universiteto Kaune Išeivijos instituto vadovais, bet pagalbos iš jų, deja, nesulaukėm. Pirmas, atsiliesęs į mūsų prašymus, buvo Ramūnas Kondratas. Jis – žmogus su patirtimi, buvęs Smithsonian muziejaus kuratorius. Kondratas dabar gyvena Vilniuje. Po apsilankymo SLA archyve jis suvedė mus su Lietuvos centrinio valstybinio archyvo vadovais, kurie pasiūlė atsiųsti mėnesiui savo darbuotojų. Paruošė bendrą projektą gavome Lietuvos valdžios paramą, kurios dėka į New Yorką atvyko dvi darbuotojos iš archyvo ir viena – iš M. Mažvydo bibliotekos. Šis mėnuo buvo didelis postūmis tvarkant archyvą. Galėjome suprasti, ką čia mes turime, kaip tvarkytis ir saugoti čia esantį turtą. Tačiau liko nespręstos tyrinėjimo ir leidinių konservavimo problemos. Dar praėjusiais metais SLA buvo įvesta į „Vikipediją“. Kazkas vėliau pirmą kartą apie SLA įkėlė trumpą informaciją, kurioje buvo įvardintas „dabartinis“ prezidentas, „miręs beveik prieš trisdešimt metų“. Rengiant parodą supratau, kiek mažai informacijos internetiniuose puslapiuose galima rasti apie šią organizaciją. Todėl mano kitas projektas yra rasti profesionalių istorikų Lietuvoje, norinčių parašyti SLA istoriją.

Šiandien SLA išgyvena transformacijos laikotarpį – atsakyta šalpos funkcijos. Kada tai įvyko? Ar galima tvirtinti, jog lietuviai atsikratė dar vieno „damoklo“?

2012 metais parduodami draudimo verslą tuometiniai SLA vadovai norėjo išgelbėti pastato nuosavybę, nes grėisė, kad ateityje išmokoms neužteks esamų santaupų. Tai buvo SLA, kaip organizacijos, išgelbėjimas. Dabar ji yra pelno nesiekianti organizacija, kuri rengia lietuvių renginius ir suteikia patalpas kitoms lietuviškoms organizacijoms.

Ar su draudos firmos likvidavimu pasibaigė ir organizacijos laikraščio „Tėvynė“ leidimas?

Viena didžiausių kuopų New York apylinkėse buvo 38-oji Brooklyne. Prie stalo sėdi kuopos valdyba. 1935 m. nuotrauka.

Ruošdamas parodą gana kukliai parodžiau „Tėvynės“ laikraščio istoriją. „Tėvynė“ verta atskiros parodos. Nesu tyrinėjęs laikraščio paskutiniojo leidimo laikotarpio. Nežinau, kada leidimas iš reguliaraus pasidarė proginis. Archyve yra saugoma daugybė „Tėvynės“ komplektų.

Prisikėlęs naujam gyvenimui

SLA pastatas įgijo naują, savitą, šiuolaikinį veidą. Įsteigta galerija, rengiami kultūriniai suėjimai, paskaitos, filmų peržiūros. Iš kur ateina tos nemažos sumos, reikalingos grandiozinio pastato išlaikymui?

Taip, naujas gyvenimas pastate jau vyksta keleri metai. Visos lėšos, kurios buvo sukauptos praeityje, seniai išleistos. Nario mokestis, aukos ir iš renginių gautos lėšos – tai tik maža dalis, nepadengianti net elektros sąskaitų. Pastatas išlaikomas iš dviejų butų, esančių viršutiniuose aukštuose, nuomos ir įstaigos Tautos fondui nuomos. Meno galerijos gautos aukos nepadengia jos išlaidų. Tiesa, prieš kelerius metus buvo organizuotas meno aukcionas, kuris uždirbo pinigų, padėjusių įrengti patalpas, kur šiandien galerija organizuoja parodas.

Šiomis dienomis atsidarė SLA veiklos 130 metų jubiliejui skirta paroda „Tėvynė“. Kokius sunkumus patyrei rengdamas nebūdingą istorinio profilio parodą?

SLA Lietuvos istorijoje išlieka mažai žinoma organizacija. Turėjau remtis vien 1916 m. ir 1976 m. pačių SLA istorikų išleistomis studijomis. Tolesnis laikotarpis parodoje dar nėra visiškai atspindėtas, nes reikalauja profesionalaus istoriko žvilgsnio. Aš toks nesu. Atrasti profesionalių tyrinėtojų mūsų organizacijai yra labai aktualu, kol dar yra daug SLA veiklos liudi-

ninkų. Pagaliau daug istorinės medžiagos tebėra išbarstyta pas žmones.

Ar eksponatai pristatyti dviem kalbomis? Ar tikėtis sudominti paroda buvusių SLA narių palikuonis, kurie galbūt nemoka lietuviškai? Beje, ar jie lankosi šiame pastate vykstančiuose renginiuose?

Kalbos problema SLA retkarčiais iškildavo per visą jos istoriją. Jau 1886 m. kuriant paralelinę organizaciją kai kurie lietuvių kunigai norėjo vartoti ne vien lietuvių, bet ir lenkų kalbą. Prieš Antrąjį pasaulinį karą SLA nariai kelis kartus siūlė įvesti anglų kalbą, kaip lygiavertę lietuvių. Seimai tokios idėjos nepriėmė. Išliko Šliūpo dvasia – turėti organizaciją, kuri padėtų būti lietuviu Amerikoje. SLA didysis „mirimas“ prasidėjo, kai dingo ši Šliūpo suformuluota idėja, kai organizacijoje nugalėjo praktiškumas, dingo prieš žastis padėti lietuviams, gyvenantiems Amerikoje, išlikti lietuviams. Iš tų kadaise išleistų dviejų lietuviškai parašytų SLA istorijų reikia kuo daugiau medžiagos išversti į anglų kalbą. Parodoje pagrindinės datos surašytos abiem kalbomis. Kadangi paroda veiks iki rugsėjo 30 dienos, bandysime pridėti daugiau paaiškinimų tiek lietuvių, tiek anglų kalba, nes didžioji dauguma knygų, leidinių, dokumentų, kurie eksponuojami, parašyti lietuvių kalba.

Gal ketinate parodą perkelti ir į virtualią erdvę, kad ji būtų visiems lietuviams prieinama?

Parodos atidarymo metu susilaukiau daugybės pasiūlymų. Kai kurie – iš fantastikos srities. Turime laiko tiek tobulinti parodą, tiek galvoti, kaip ją įamžinti.

Kiek žinau, tai nėra vienintelis SLA istorinis projektas, kuris dabar įgyvendinamas.

Tavo dėka įkurta SLA narių duomenų bazė. Tai neapsakomas genealoginis lobynas.

SLA archyvo antroji vertybė, gal ir pati didžioji – beveik šimtas tūkstančių lietuvių pavardžių. Iš jų daugiau kaip pusė turi mirimo išmokėjimo bylas, kurių dokumentuose yra gimimo vieta dar carinėje Lietuvoje, artimųjų vardai, profesija, mirimo vieta ir tuometiniai artimieji. Kai kur galime atsekti, kaip keitėsi jų vardai ir pavardės. Tai turėtų būti didžiausias už Lietuvos ribų lietuvių sąrašas. Jei mes sugebėtume įvesti visą šią informaciją į internetą, lietuviai visame pasaulyje galėtų papildyti savo genealoginius medžius. Sukūrėme formą, į kurią surašome svarbiausią informaciją ir prikabiname svarbiausius nuskenuotus dokumentus. Likusią informaciją žmonės galėtų atrasti atvykę į archyvą.

Ateitis – saulė ar pelenai?

Kokią matai SLA pastato ateitį? Ar nėra pavojaus, kad koks nors Golgotas, pamojavęs Dovydui sauja žaliukų, nugalbys jį vienu smūgiu, kaip kad neseniai atsitiko „Aušros Vartų“ parapijai Manhattane? Ne paslaptis, jog palaipsniui nyksta lietuviškos organizacijos, parapijos, mokyklos, žiniasklaida. Asimiliacija, ko gero, neišvengiama gyvenant tokia mišriniškame etniniame katile, vardu Amerika.

Šiuo metu prarasti SLA pastatą pavojaus nėra. Daugiau turime rūpintis jo fizinės būklės palaikymu. Dabartinė taryba ir ypač SLA prezidentė Laima Mihailovich (pirmoji moteris SLA istorijoje) įrašė į dokumentus, kad jei tektų likviduoti šią organizaciją, turtas gali pereiti tik į su lietuviška veikla susijusią organizaciją. Manau, dar mano karta išlaikys tokias organizacijas. Gal dar kelis lietuviškus visuomenininkus išugdysim iš mūsų vaikų kartos. Toliau – nežinau. Jei kada SLA reikėtų likviduoti, tikiuosi, kad dar bus kitų, su lietuviška veikla susijusių organizacijų.

Ačiū, Daniau, už pokalbį. Linkime SLA ilgo ir sėkmingo gyvavimo!

Parodą rugpjūčio mėnesį galima aplankyti pagal susitarimą (kreiptis į Laimą Mihailovich tel. 917-501-3275), o rugsėjo 8–30 d. ji bus atdara nuo trečiadienio iki šeštadienio, nuo 12 val. p. p. iki 6 val. v. SLA adresas: 307 West 30th Street New York.